

ABOUT THE KINSHIP BETWEEN THE PHILOSOPHY OF LAW AND THE GENERAL THEORY OF LAW

Svetla Marinova

Associate Professor in Theory of law and state, PhD

Department of Public Law

University of National and World Economy

E-mail: smarinova@mail.bg

Abstract: *The contributing points in the influence of the Philosophy of Law on the General Theory of Law are explored. Through the development of natural law and the question of the legal basis, the philosophy of law makes a necessary and great step to separate legal theory into an independent object of knowledge. Kant's critical method plays a crucial role in humanizing and promoting the right. Kant's philosophical method of inquiry and Kant's critical method have become a fruitful basis for the establishment of science philosophy of law, the imposition of philosophical thinking in science general theory of law.*

Keywords: *philosophy of law, regulation, dimension of law.*

Основната задача на общата теория на правото е да обясни и подреди понятията за правото в смислова система. Затова науката има основна роля в интелектуалната и обяснителна същност на социалната система, част от която е правото. В тази връзка търсим корените на науката и нейните най-дълбоки функционални задачи. Те са немислими без философското осмисляне на правото.

В най-дълбока древност чрез философията, правото привлича вниманието на древните мислители чрез антропофизичната представа за света. Още от тогава започват да се налагат два различни възгледа за „естеството“ на правото. Единият възглед залага на правото като продукт на природата, другият свързва правото с човека, в чийто ръце се намира властта върху социума. Обособяват се разнородни понятия, които обаче се свързват трайно с правото. Такива са абсолютно и вечно, относително, временно и променливо, съществуващо и дължимо. Макар и по пътя на интуицията се извеждат най-важните понятия и теми от областта на правната философия. Постепенно се натрупват различни разбирания и се налага основният въпрос за философските търсения, този за същността на естественото право²⁹. Съдържанието и нормите на естественото право са били различни, предвид различните философски разбирания за света, те се намират в непрестанна еволюция. Всички обяснения за естественото право обаче са философскоумозрителни или етични, подчертават разглеждането на правото от по-общо гледище³⁰. Те обаче допринасят за синтетичната координация на целия правопознавателен обект. Подход, който използва и Общата теория на правото.

Чрез естественото право много дълго се е търсил отговор на въпроса за задължителността на правото, за неговата обосноваваща причина, за правното основание. Философското осмисляне на правото, извеждането на правното основание на база на естественото право винаги привлича към себе си един външен критерий, принцип, философско положение, което е ненакърнимо, вечно и идеално. Истинската история на въпросите на философията на правото започва с класическите теории на естественото право³¹. Приема се че рационалният етап в естественото право се обособява в самостоятелна наука - философия на правото. Днес чрез естественото

²⁹ Ганев, В. Курс по обща теория на правото (Увод методология на правото), С., 2003, с. 120

³⁰ Ганев, В. Курс по обща теория на правото (Увод методология на правото), С., 2003, с. 122.

³¹ Торбов, Ц. История и теория на правото, С., 1992, с. 169.

право философията на правото търси отговор на въпроса за легитимността, а не за валидността на правото.

В основата на философското осмисляне на правото стои естественото право, разбирано в три смисъла на понятието. Естественото право може да се разглежда като направление в правната наука, известно като философия на правото; като нормативна система, която служи за основа на позитивното право и чрез която се изгражда правната система; и като субективно лично, първично неотменимо право на човека, принадлежащо му от момента на неговото раждане³². Философията на правото³³ се заражда върху основата на естественото право като научна система, която е основа на научна интерпретация, но значително надхвърля този кръг въпроси.

Естественото право преминава през различни етапи³⁴ - митологично, религиозно, морално, класическо, рационално, съвременно индивидуалистично - то е основа за развитието на философскоправните възгледи за същността и основанието на правото³⁵. От 18 век насам, под влияние на Имануел Кант естественото право навлиза в нов етап - рационалното естествено право – и в Новото време се утвърждава като науката „Философия на правото“. Непрекъснатото прочистване и усъвършенстване на учението на естественото право, избягването на методологическите му грешки са основата за оформяне и самостоятелното правно съществуване на философията на правото³⁶. Истинската история на въпросите на философията на правото започва с класическите теории на естественото право³⁷. Философията на правото еволюира до естественоправно мислене, възприема се като рационален принцип за познание на правото³⁸. Този рационален принцип използва и общата теория на правото, заимства го от Философията на правото. И не само, в резултат на него в теорията се развиват редица правни направления, подходи към правото, който изясняват по нов по-пълнен начин правния феномен. Безспорна е заслугата на философията на правото за извеждане на принципи на познание, които влизат в общата теория на правото и водят науката към достигане до нови изводи и систематично познание. Използвайки рационален и съзнателен модел на обяснение на правото чрез въпроса за същността и основанието на правото се трасира и пътя за извеждане на нови понятия (правните принципи, а не само правните норми), които имат своя генезис в правното основание.

Считан за родоначалник на модерната философия на правото, която се занимавам с основането на правото – Имануел Кант – въвежда правото в полето на разума, точно на практическия разум. Всички последователи на Кант, не само в сферата на естественото право, но и на противоположни направления черпят от неговите идеи, от нравствения закон на свободата, която той извежда чрез постоянна формална конструкция на трансцедентната логика. Чрез трансцедентната логика той се разглежда като предтеча и на правния позитивизъм³⁹. Негова е заслугата за критическия метод, който въвежда в обществознанието и в естественото право. Делото на Кант хуманизира

³² Радев, Д., *Онтология на правото*, Пл., 2009, с. 60.

³³ Философията на правото е пресечена точка на правото и философията, разглежда правото от философска позиция. По този път се оформят философски теории към нефилософското знание за правото. Философията на правото е дял от философията, който се нарича социална философия. Социалната философия има за свой обект жизненият свят на човека, а за свой предмет – най-общите принципи за неговото съществуване и познание: единството на материалното и духовното, обективното и субективното, биологичното и социалното, колективното и индивидуалното, общочовешкото и личното, индивидуалното и наиндивидуалното и т.н.

³⁴ Маринова, Св., *Епистемология на правото*, С., 2011, с. 47.

³⁵ Торбов, Ц., *История и теория на правото*, С., 1992, с. 169-170.

³⁶ Торбов, Ц. *История и теория на правото*, С., 1992, с. 170.

³⁷ Торбов, Ц. *История и теория на правото*, С., 1992, с. 169.

³⁸ Радев, Д., *Обща теория на правото*, С., 1995, с. 16.

³⁹ Стоилов, Я., *Правните принципи*, С., 2018, с. 254.

и рационализира правното познание. Чрез метода на Кант правото и Философията на правото навлиза не само в нов етап рационално естествено право. Цялото правно познание се реконструира и се отваря за нови теории и обяснения за същността на правото.

Критически метод довежда до заместването на естественото право като система от права с естественоправното мислене. То става водещ метод за рационално позитивно установяване на правото⁴⁰. Критическият метод на Кант прави плодотворна крачка в правното познание въобще, има несравнимо значение за всички социални науки, в това число за всички познания за правото. Чрез нея се извежда правния феномен от застиналото априорно мислене и се обвързва с разумната природа на човека. Този метод дава мощен тласък на целия общественорправен живот, чрез него естественото право навлиза в нов етап – рационално естествено право – който се обособява в съвременна науката философия на правото (18)в. Този метод и Философията на правото по-късно довежда и до обособяването на общата теория на правото. От същия период, дело на школата на класическото естествено право, датира обвързването и задаването като контрапункт между естественото право и позитивното право⁴¹.

ФП прави тази голяма крачка необходима на общата теория на правото, за да се обособи самостоятелното правно познание в лицето на Общата теория на правото. Макар да не успява да формира цял самостоятелен кодекс на естественото право, не успява да обясни правото чрез една причина, Философията на правото утвърждава ценностната и социална обосновка на правото на база на човешкото съзнание. Със своите натрупвания за правното основание философията на правото разкрива богатата и многоаспектна природа на правното явление. Безспорен приносен момент чрез разработките на философията на правото е че правото и основанието му са поставени под водещата роля човешкото съзнание или човешкия разум⁴².

В резултат, в правните изследвания човекът е действен фактор. Той създава правото, но и го преднамира чрез формите на социално взаимодействие, чрез смисъла⁴³ на архетипи и вродени образци в съ-битието. Основанието на правото засяга преднамереното, зададеното в моделите на поведение, които носят смисъл, като отражение на съзнанието. Чрез основанието на правото се търси изначалния онтологичният смисъл на правото, който предхожда смисълът в правото⁴⁴. Задават се нови херменевтични, феноменологични модели на правно мислене чрез който да се изследва и разграничава правното основание, правния принцип, целта в правото и т.н. В този план, макар и най-стар и най-дълго експлоатиран виждаме че към въпроса за правното основание е възможен не само философски - идеалистичен, матафизичен, априорен подход към обяснение на същността на правото. Възможен е и е необходим материалистичен, извънпозитивистки и феноменологичен смислов подход⁴⁵ към правното основание. Извод и посока, които общата теория на правото следва въз основа на достиженията и развитието на филофското осмисляне на правото.

Днес е безспорна парадигма, че обяснението за същността на правото, на правното основание и натрупването на общи (валидни за всяка правна система) знания, е

⁴⁰ Торбов, Ц. История и теория на правото, С., 1992, с. 128.

⁴¹ Дачев, Л., Юридически дискурс, Русе, 2004, с. 75.

⁴² С терминологията на Кант понятието е човешки разум.

⁴³ Михайлова, М., Правото – смисъл, сянка, противоположности, С., 2001, с. 7.

⁴⁴

⁴⁵ Маринова, С. Принципи на правото, С., 2011, с. 21. Авторът използва именно този подход към въпроса за правните принципи и частично към въпроса за правното основание.

немислимо, изследвайки го стерилно без цялостен цивилизационен⁴⁶ социален, феноменологичен подход. Той е особено необходимо защото правото е продукт на историческа, културна и ценностна еволюция. Чрез натрупванията на философията на правото субстанцията на правото се търси в обществената смислова среда, а не само в логическа структура на правото. Изводите на философията на правото са ключ на общата теория на правото.

Наистина безспорна е заслугата на философията на правото за извеждане на принципи на познание, които влизат в общата теория на правото и водят науката към достигане до ново познание. Чрез основанието на правото, философията на правото допринася за разширяване на обяснението което дава общата теория на правото. Чрез изводите и приносите на правната философия правната теория извежда и други правни понятия (принципи, системи) чиито анализ е закономерно продължение на изследванията на правното основание. Днес в теорията е безспорно че правната норма не е единствената съставка и обяснителна структура в правото.

Конструират се нови системни теории към правните понятия. Днес и в рамките на позитивизма, като противостоящо направление на философията на правото е безспорно че правото и морала⁴⁷ не могат да се разделят с китайска стена, те функционират в обща среда. Изследователи на съвременния правен позитивизъм признават че позитивизма, пък бил той и съвременен, както е и при Келзен, се намира под постоянното въздействие на философите позитивисти⁴⁸. Всяка правна теория се нуждае от своя морална теория, която придава акцент на езика за функционирането на правото. Без достиженията на правната философия и постоянната критика на старите представи на правната философия не би могла да се развива науката. Извод, до който достига Шлик. От там и позитивистите – логици и емпирици, с антиметафизична насоченост - разглеждат философията като система от актове, които разясняват значението на определени съждения, за да бъдат доказани или отхвърлени от емпиричните науки (каквато е правото според тях). Затова Философията дава обяснителни изречения за разбиране на смисъла на формулираните изказвания, върху който стъпва всяка описателна наука, каквато според позитивистите е правото⁴⁹. Макар и представител на логическия позитивизъм, повлиял Ханс Келзен, Шлик не стои на позицията че ценностите не могат да имат научна употреба. Той твърди че моралните норми, традиционно част от философията на правото, са научно документируеми, макар да не са унверсално и обективно зададени. Така макар и част от логическото позитивно направление, ценностните въпроси на правната философия стоят и са част от въпроса за обяснение на правото като система. Те присъстват неизменно в легитимирането на правото като част от социалната реалност, в неговото обяснение, макар и да изхождат от извънфилософски среди. Чрез големите въпроси на философите на правото, чрез въпроса за правното основание, чрез постоянните лутания на науката,

⁴⁶ Шопов, Ат., Правната норма- някои размисли. – В : Научни четения на тема „Правни норми и правни принципи“, Сборник доклади. Съставители Д. Вълчев, Пл. Панайотов, С. Гройсман, Кр. Манов, С., УИ „Св. Кл. Охридски“, 2017, с. 421.

⁴⁷ Hart, *The Concept of Law*, 2nd ed. (with a Postscript edited by Penelope A. Bulloch and Joseph Raz). New York: Oxford University Press, 1994.

⁴⁸ Гройсман, С., Право и морал. Проблемът за юридическата валидност в прочита на съвременния правен позитивизъм, С., 2017, с. 65.

⁴⁹ Shlick, M. *Problems of Ethics*. New York: Prentice – Hall, 1939. У нас моралната философия на Шлик като представител на Виенския кръг и значението на идеите му за ценностите, за позитивисткия релативизъм, както и значението му за Ханс Келзен е разгледана от Н. Богданов, Етиката на Мориц Шлик/ Философски алтернативи, 2004, бр. 1, с. 152-157.

общата теория на правото и правното познание се отваря към други обществени сфери⁵⁰.

Философското осмисляне на правото, извеждането на правното основание на база на естественото право винаги привлича към себе си един външен критерий, принцип, философско положение, което е ненакърнимо, вечно и идеално. Истинската история на въпросите на философията на правото започва с класическите теории на естественото право⁵¹. Приема се че рационалният етап в естественото право се обособява в самостоятелна наука - философия на правото.

3. Философията се занимава с разглеждане на най-общите въпроси на битието. Във философията има следните основни дялове: онтология (учение за битието), гносеология (учение за познанието), социална философия (учение за обществото), праксеология (учение за дейността) и аксиология (учение за ценностите).

ФП разглежда определени характеристики на изучаваното от нея правно явление. Тя е пресечена точка на правото и философията, разглежда правото от философска позиция. По този път се оформят философски теории към нефилософското знание за правото. ФП е дял от философията, който се нарича социална философия. Социалната философия има за свой обект жизненият свят на човека, а за свой предмет – най-общите принципи за неговото съществуване и познание: единството на материалното и духовното, обективното и субективното, биологичното и социалното, колективното и индивидуалното, общочовешкото и личното, индивидуалното и наиндивидуалното и пр.

ФП заема специфично място сред обществените науки, защото е двуединна наука⁵². Методологически, тя следва и е клон на общата философия. Тъй като дава познание единствено за правото, по обект на изследване тя е правна наука. По предмет ФП има двойствен характер, защото има по специфично съотношение между обект и подход. Философията на правото е каузална наука. Това очертава ФП като наука за критериите на правото. Оценъчният характер на явленията, които се отразяват в правото и превръщат в критерии за правото. На тази основа ФП извежда първичните принципи на правото, тези линии на смисъла, които задават същността на правото и се определят от неправни явления. В този смисъл тя е наука за легитимността на правото.

Някои автори⁵³ застъпват тезата че може да се обособи не само ФП като фундаментална наука поставена пред скоби, както общата теория на правото, но и философия на отделните правни отрасли или правни дялове, като философия, философия на частното право, на публичното право философия на наказателното право, на данъчното право и т. н.

4. Философията на правото като каузална правна наука изследва много широк кръг въпроси. Съдържанието на българската правна литература, както и западните курсове, доказват широкия предмет на науката. Не намираме обаче общоприето решение на въпроса за предмета на философията на правото, и по-специално за разграничаването му от общата теория на правото⁵⁴. Има обаче безспорен кръг въпроси, които попадат в предметния обхват на Философията на правото. На първо място основанията за правото са централно понятие за правната философия. Чрез тях правната наука и ФП разширява своя обхват към други социални системи – религия, морал - определени природни или социални закономерности. Тези основания за

⁵⁰ Ташев, Р., Теория за правната система, С., 2006, с.

⁵¹ Торбов, Ц. История и теория на правото, С., 1992, с. 169.

⁵² Бойчев, Г. Философия на правото, С., 2003, с. 8.

⁵³ Бойчев, Г. Философия на правото, С., 2003, с. 10.

⁵⁴ По този въпрос виж. Г. Бойчев, пос. Съч. с. 14.

извънправния елемент в правото, който го верифицира и легитимира. Философията на правото анализира отношението същност - елемент. Тя извежда на преден план различни, най - често духовни, ценностни критерии, на база на който разглежда въпросите от общото към частното, на база на дедуктивния метод. Търси да открие вечното и непреходното във всяка проявна форма на правото. Тя е контрапункт на механичната правна технология. Държи да не остане правния ред безкритичен към духовното и вечното в човека и социума. Главно занимание на философията на правото са определени социални ценности, които от най-дълбока древност, а и днес са свързани със същността и целта на правото, те изграждат общественото съзнание за правилно и справедливо. Затова традиционни въпроси които разглежда философията на правото са право и свобода, право и справедливост, право и равенство, право и морал, право и религия, право и закон, като негова проявна форма, обективното и субективното в правото, частно и публично в правото и т.н. Темата за справедливостта като морална категория, основание, принцип и императив е била винаги част⁵⁵ от ФП. Българската философия на правото в лицето на своето начало проф. Цеко Торбов следва същата линия на развитие⁵⁶. Горното се поддържа не само от философи на правото, но и от представители на общата теория на правото⁵⁷, от представители на отрасловите правни науки⁵⁸. Водещото методологично правило на Философията на правото че си служи с външен критерий, чрез който обяснява правото като цялостна социална система. . Този външен критерий е основанието на правото чрез който се обяснява правото като цялостна система.

Философията на правото е свързана с метафизиката на нещата. Чрез нея науката търси началото, причината и спецификата на правото като система. Затова и извода, който се налага е че, животът на правото, неговата най-дълбинна същност не зависят от дейността на публичната власт и други емпирични обстоятелства⁵⁹. Типично при ФП като принцип е че тя изследва правото като цялостна регулативна система, разглежда го амблук. По-скоро спорадично изследва отделна права проява и правна форма. Затова Философията на правото е немислима без връзката на правото с другите социални системи, от които черпи аргументи или причини за своето действие.

⁵⁵ R. Zippelius, Rechtsphilosophie, Munchen, 1994.

⁵⁶ У нас Цеко Торбов със всички свои разработки утвърждава справедливостта като лично равенство като основен закон на правото.

⁵⁷ Ганев, В. Учебник по обща теория на правото, С., 1990, с. 9.

⁵⁸ Сталев, Ж., Нормативната сила на фактическото, С., 1996, с. 129.

⁵⁹ Радев, Д. Онтология на правото, Пл. 2009, с. 15.